

Fri innkommet artikel

Lisbeth Christiansen og Helle Timm

Baggrunden for etablering af Danmarks første hospice i 1992

hospicehistorie i Danmark, Sankt Lukas Hospice, kristendom og sygepleje, private organisationer og offentligt sundhedsvæsen

Danmarks første hospice, Sankt Lukas Hospice i Hellerup ved København, åbnede for 26 år siden og er nu et af foreløbig 19 hospicer for voksne i Danmark. Dansk hospicehistorie er særlig, også i en nordisk sammenhæng, og der er mange forklaringer på, hvorfor den er lykkedes, som den er. I denne artikel ser vi nærmere på, hvordan bestemte personer, institutionen Sankt Lukas Stiftelsen og den samfundsmæssige udvikling tilsammen gjorde etablering af det første hospice mulig i Danmark.¹

Indledning

Omsorgen for syge og døende har igennem tiden først og fremmest været varetaget af de nærmeste og i familien. Men langt op i forrige århundrede og langt ind i den velfærdsstatslige organisering af omsorgen var både socialt og sundhedsfagligt arbejde i Danmark præget af kvinder forankrede i kristne fællesskaber. I denne artikel ser vi nærmere på den kristent forankrede sygepleje som udgangspunkt for etableringen af Danmarks første hospice, Sankt Lukas Hospice, i 1992.

I et sekulariseret og verdsligt samfund og sundhedsvæsen som det danske kan det nu om dage synes fjernt at sammenblende religion og sygepleje. Men ikke desto mindre har en væsentlig del af sygeplejens historie og til dels dansk hospicehistorie en religiøs forankring, hvor det at yde omsorg og pleje er blevet forstået som uadskilleligt fra at tjene Gud og udbrede kendskabet til kristendommen. I et historisk perspektiv er det således ikke overraskende, at de første hospicer i Danmark blev etableret af religiøse stiftelser; Sankt

Lisbeth Christiansen

er sygeplejerske fra Diakonissestiftelsens sygeplejeskole. Har siden 1997 arbejdet på Sankt Lukas Hospice, fra januar 2016 som udviklingssygeplejerske, og har en master i klinisk sygepleje fra Aarhus Universitet. E-mail: lich@sanktlukas.dk, www.sanktlukas.dk

Helle Timm

er magister i kultursociologi, ph.d. i sundhedsvidenskab, professor og leder af palliationsgruppen i REHPA – Videncenter for Rehabilitering og Palliation. E-mail: helle.ussing.timm@rsyd.dk, www.rehpa.dk

Lukas Hospice i Hellerup i 1992, Sct. Maria Hospice i Vejle i 1995 og Diakonissestiftelsens Hospice på Frederiksberg i 1997 (Timm, Vittrup og Tellervo 2012).

Ordener, stiftelser og søstre i Danmark i 1800- og 1900-tallet

Omsorgen for syge og døende i 1800- og 1900-tallet var tæt forbundet med udviklingen af sygepleje, som igen var forbundet med katolske og evangeliske fællesskaber. Siden 1600-tallet har der været kvindelige katolske ordener i Europa, men på grund af reformationen i 1536 virkede de først i Danmark efter indførelsen af religionsfrihed i 1800-tallet. De første katolske søstre, Sankt Joseph Søstrene, kom til Danmark i 1856. Herudover virkede ni andre katolske ordener i Danmark op gennem 1900-tallet. Fra 1920'erne til 1940'erne var ca. 10 % af det samlede antal somatiske sengepladser i det danske sundhedsvæsen fordelt på i alt 17 katolske sygehuse (Malchau 2008).

De katolske søstres arbejde i bl.a. Frankrig og Tyskland samt socialt arbejde i Holland og England inspirerede i 1836 et tysk evangelisk præstepar til at etablere et hospital, Kaiserwerth ved Düsseldorf, som siden

Velfærd, sundhedsvæsen og uddannelser i DK i 1900-tallet

Mens de religiøse stiftelser havde stor betydning for den samfundsmæssige omsorg for fattige og syge i århundrederne forud, så blev 1900-tallet det århundrede, hvor velfærdsstaten tog over, og hvor ikke mindst omsorgen for syge og svækkede i de nordiske lande blev defineret som en offentlig opgave. Velfærdssamfundets tre væsentligste ben var social understøttelse af dem, der ikke var på arbejdsmarkedet, uddannelse og et sundhedsvæsen for alle (Petersen, Petersen og Christiansen 2013).

Ekspansionen i de velfærdsstatslige ydelser kulminerede efter højkonjunkturerne i 1950'erne og 1960'erne. I Danmark har sundhedsvæsenets organisering og finansiering været et centralt politisk tema siden 1970'erne. Både ved kommunale reformer i 1970 og i 2007 blev antallet af regioner og kommuner reduceret, og opgaverne mellem dem fordelt på nye måder. Ved den første reform overtog regionerne (de daværende amter) det fulde ansvar for sygehusvæsenet, som allerede var i fuld gang med en centralisering og specialisering med nedlæggelse af en række lokale sygehuse til følge (Petersen, Petersen og Christiansen 2013). Fra 1977 til 2007 blev

»Den danske hospicebevægelses historie er særlig, også i en nordisk sammenhæng.«

blev arnested for det første diakonissehus og dannede skole for kommende sygeplejersker og fremtrædende diakonisser i Europa, herunder i Danmark. I 1851 blev der etableret et diakonissehus i Ersta i Stockholm, og den første danske diakonisse, Louise Conring, besøgte både Ersta og flere såkaldte moderhuse i Tyskland, før hun blev leder af det første danske diakonissehus, Den Danske Diakonissestiftelse, der åbnede på Frederiksberg i 1863 (Ilkjær og Kolsum 2008). Her er nu Danmarks tredje hospice, Diakonissestiftelsens Hospice, forankret.

Sankt Lukas Stiftelsen blev etableret som Danmarks andet diakonissehus i år 1900 på Nørrebro i København. Begge de to huse fik med tiden både deres eget hospital og deres egen sygeplejeskole, men havde også stort fokus på menighedspleje og socialt arbejde. Danmarks tredje og sidste diakonissehus blev oprettet i 1913 ved Kolonien Filadelfia ved Dianalund på Sjælland som et hospital for mennesker med epilepsi (Ilkjær og Kolsum 2008). Danmarks 15. hospice, Hospicegården Filadelfia, blev i øvrigt etableret her knap 100 år efter, nemlig i 2009.

antallet af sygehuse i Danmark halveret (Løkke 2007). Det ramte, som vi skal se, også stiftelsernes sygehuse.

Mens sygeplejerskeuddannelserne ved Diakonissestiftelsen og Sankt Lukas Stiftelsen var væsentlige afsæt for sygeplejerskeuddannelser i Danmark, så skete der også på uddannelsesområdet meget store forandringer op gennem anden halvdel af 1900-tallet, i første omgang med etablering og udvikling af offentlige sygeplejerskoler rundt om i landet. Fra slutningen af 1900-tallet blev de lokale sygeplejerskeuddannelser til professionsbacheloruddannelser med mere vægt på teori og mulighed for overbygning på kandidatniveau, og de blev lagt sammen med andre professionsuddannelser i regionale centre – professionshøjskoler. Parallelt hermed var der sket et boom i uddannelser for social- og sundhedsassistenter og -hjælpere. Alt sammen noget, der formodentlig pressede de private sygeplejerskoler.

Sankt Lukas Stiftelsens historie i Danmark

Sankt Lukas Stiftelsen har altså på forskellig måde været en af pionererne inden for social- og sundhedsområdet i Danmark.

Arbejdet tog sin begyndelse i 1886, da adelsfrøken Isabelle Brockenhuus-Löwenhielm ville »gøre en forskel« for fattige arbejdsbørn og indrettede en toværelses lejlighed til arbejdsstuer, hvor børnene fik løn for at sy og reparere tøj – og fik undervisning (Malmgart 2000).

Isabelle arbejdede fra begyndelsen ud fra en kristen tilgang og havde tilknytning til menighedsplejen i Sankt Johannes Sogn på Nørrebro, som var et af de store, folkerige sogne i København. Senere flyttede arbejdet til større lokaler i Nørre Allé, hvor der blev oprettet et hospital med plads til 13 patienter. Her blev også i 1894 oprettet en sygeplejeskole (Malmgart 2000, Bork 1997).

Trods Isabelles egne økonomiske midler og ihærdige arbejde var der brug for økonomisk støtte. I bestyrelsen for sin virksomhed havde hun en række mænd fra Indre Mission, og en tilknytning hertil kunne angiveligt hjælpe, da det gav en mere markant religiøs profil og en mulighed for økonomisk støtte fra bevægelsens bagland. I maj år 1900 blev virksomheden omdannet til et diakonissehus (Malmgart 2000, Bork 1997).

Gennem de første ti år af stiftelsens historie kunne man udvide fra syv sygeplejeelever og en mindre gruppe frivillige kvinder til 60 fuldtidsbeskæftigede søstre. Denne udvikling betød, at ud over arbejdet i de små lokaler på Nørrebro blev et stigende antal søstre nu også sendt ud i hele landet for at arbejde i sygeplejeforeninger, menighedsplejer og på hospitaler og andre institutioner (Malmgart 2000). Diakonissehuset Sankt Lukas Stiftelsen modtog hvert år mange henvendelser fra sogne om at få søstre ud at arbejde. I alt har søstre

gennem årene, og i 1934 blev dronningen protektor for stiftelsen (Lyngby 1973, Malmgart 2000).

Det stigende antal søstre, udvidelsen af hospitalet og nye arbejdsopgaver betød, at der var brug for mere plads, og i 1930 blev grundstenen til »det nye Lukas« lagt i Hellerup nord for København. Her blev bl.a. bygget et nyt diakonissehus, en kirke, en sygeplejeskole og et hospital (Malmgart 2000).

Senere, i 1960, blev der anlagt et nyt hospitalsafsnit i stiftelsens park i Hellerup, Dr. Alexandrines Hus. Dette »hus« fik stor betydning for mange patienter med langvarig uhelbredelig sygdom og særligt døende patienter (Lyngby 1973, Malmgart 2000). Dr. Alexandrines Hus kom til at danne rammen om et sygeplejefagligt udviklingsarbejde. I dette pionerarbejde blev spiren lagt til arbejdet med omsorg for døende patienter (Malmgart 2000). Det var her, Danmarks første hospice åbnede tre årtier senere.

Udvikling fra terminal pleje til specialiseret palliativ indsats på Danmarks første hospice

En gruppe Sankt Lukas-søstre havde i adskillige år været optaget af spørgsmålet: Hvordan giver vi døende mennesker en værdig død? Med udgangspunkt i det spørgsmål startede pionerarbejdet for et hospice allerede tilbage i midten af 1970'erne.

Lukas-søstre fik inspirationen fra en konference afholdt i oktober 1977 i Høsterkøb nord for København – en konference, som vi måske i dag kan kalde Danmarks første »hospicekonference«. Hovedtaleren på konferencen var dr. Thomas West fra St Christopher's

»Sankt Lukas Stiftelsen blev etableret som Danmarks andet diakonissehus i år 1900 på Nørrebro i København.«

arbejdet i 46 forskellige menighedsplejer og 58 sygeplejeforeninger spredt ud over sogne i hele Danmark (Malmgart 2000). Søstrenes dragt blev betragtet som en uniform. Dels angav den søstrenes identitet og valg af livsform, dels var den et symbol på de værdier og traditioner, der lå bag det at være søster (Bork 1997, Malmgart 2000).

I marts 1923 valgte dronning Alexandrine at blive opereret på det lille Sankt Lukas Stiftelsens Hospital i Nørre Allé, og det fik angiveligt stor betydning for stiftelsens omtale og anerkendelse. Her blev også skabt en personlig og varig forbindelse til det danske kongehus. Søstre lærte dronning Alexandrine godt at kende

Hospice i London, som var etableret ti år tidligere. Dr. West var inviteret til at tale om, hvad et hospice var, og hvordan hospicerne fungerede i England.

Konferencen satte gang i interessen for at undersøge behovet for etablering af et hospice i Danmark. Kort tid efter var Sankt Lukas Stiftelsen vært for et seminar med deltagelse af Samvirkende Menighedsplejer, Sankt Joseph Søstre, Den Danske Diakonissestiftelse, Kolonien Filadelfia og Kristelig Lægeforening (Krogh Nielsen 1980, Hee og Henriksen 2012).

Der var på daværende tidspunkt ikke politisk opbakning i Danmark og dermed heller ikke økonomisk vilje til at etablere et forsøgsprojekt, som et

hospice var. Alligevel udarbejdede en arbejdsgruppe bestående af Sankt Lukas-søster Elna Krogh Nielsen, søster Gerda Lauritsen, søster Marie Olsen og afdelingssygeplejerske Christian Sams i starten af 1980'erne et forslag til, hvordan der kunne etableres en funktion for behandling og pleje af patienter i livets sidste stadier. Arbejdsgruppens forslag gik ud på at etablere et hospice, et ambulatorie og en udefunktion, som skulle samarbejde med hjemmeplejen i lokalområdet. Der blev redegjort for, hvordan sygeplejen skulle opbygges, og hvordan lægefunktionen sammen med sygeplejersker-

måde startede Danmarks første hospice som et privat initiativ uden godkendelse eller økonomi fra offentlig side (Malmgart 2000, Hee og Henriksen 2012).

Sammen med Inger Hee blev søster Gerda og søster Marie, der begge havde deltaget i forarbejdet til at få hospiceidéen og -filosofien ind i det danske sygehusevæsen, nu også inddraget i at føre idéen ud i livet. Da Sankt Lukas Hospice åbnede i oktober 1992, blev det med Inger Hee som hospiceleder, søster Marie som souschef og søster Gerda som visitorator.

Sankt Lukas Stiftelsens visioner og pionerarbejde

»... at illustrere samspillet mellem stærke, visionære og vedholdende individer, magtfulde institutioner og den overordnede samfundsmæssige udvikling.«

ne skulle indtage en central placering, samt vigtigheden af det tværfaglige samarbejde med både socialrådgiver, psykolog, præst, fysioterapeut osv. (Lauritsen, Krogh Nielsen, Olsen og Sams 1983).

Der var dog forskellige tegn på, at Sankt Lukas Stiftelsen på dette tidspunkt gik en usikker tid i møde, hvilket satte idéen og visionen om et hospice på pause. I Københavnsområdet blev der bygget større og mere moderne sygehuse, og i 1981 opsagde Københavns Kommune kontrakten med Sankt Lukas Hospital, hvilket betød, at sengepladserne blev reduceret fra 210 pladser til 166 pladser, og hospitalet blev omdannet fra at være aktivt behandlende til at være et geriatrisk center. I 1990 blev stiftelsens sygeplejeskole lukket, og året efter lukkede Sankt Lukas Hospital, da alle aftaler med Københavns amt og kommune stoppede.

Den påtvungne nedlæggelse af stiftelsens to flagskibe – hospitalet og sygeplejeskolen – betød, at det var nødvendigt at tænke nyt, men det betød også frigivelse af ressourcer. Stiftelsen med søster Birte Norup som forstanderinde så de muligheder, der nu opstod, for nye initiativer og en ny pionerperiode (Malmgart 2000, Hee og Henriksen 2012).

Diakonissehusets ledelse ønskede, at sygeplejerske og daværende leder af stiftelsens sygeplejeskole Inger Hee skulle være med til at sætte sygeplejefaglige aktiviteter i gang i stiftelsen (Malmgart 2000). Her blev det indlysende at tage Sankt Lukas Stiftelsens måske stærkeste eksempel på dens visionære ambitioner op af skuffen – nemlig idéen og visionen om et hospice.

Bestyrelsen og forstanderskabet på Sankt Lukas Stiftelsen bevilligede de nødvendige midler. På den

fortsatte, da den i 1997 åbnede Danmarks første udgående hospiceteam. I 2010 blev Sankt Lukas Hospice udvidet fra 12 til 24 sengepladser og blev dermed Danmarks største hospice. Endnu et pionerarbejde blev sat i søen i 2015, hvor stiftelsen åbnede Danmarks første hospice for børn og unge – Lukashuset.

Opsamling

Med denne ganske korte historie om etableringen af det første hospice i Danmark har vi dels ønsket at minde om den tætte kulturhistoriske sammenhæng mellem kristendom og omsorg for syge og døende i Danmark og Norden, og dels har vi ønsket at illustrere samspillet mellem stærke, visionære og vedholdende individer, magtfulde institutioner og den overordnede samfundsmæssige udvikling. Etableringen af Sankt Lukas Hospice skyldtes en kombination af det hele.

Tak

Tak til søster Gerda Lauritsen og søster Marie Oved for at lade sig interviewe i forbindelse med Lisbeth Christiansens foredrag og tak til de forfattere, hvis fine historiske arbejder vi har trukket på her.

Noter

1. Artiklen er inspireret af et oplæg, som Lisbeth Christiansen holdt på en national konference-dag i anledning af Sankt Lukas Hospices 25-års jubilæum i november 2017, og suppleret med litteratur om kristent sygeplejearbejde, etablering af hospice i Danmark samt offentlig velfærd.

Litteratur:

- Bork, D. Diakonisser i dansk sygepleje. *Dansk Sygeplejeråd*. 1997, s. 21–23 og 28–31.
- Hee, I. og Henriksen, H. Danmarks første hospice og En ny måde at handle på. I: Løbner, S. (red.), *Livet før døden – 20 år med hospice i Danmark*, Antologi. Unitas Forlag, 2012, s. 14–33.
- Ilkjær, I. og Kolsum, A. Diakonissernes betydning for sygeplejen i Danmark. I: Glasdam, S. (red.), *Sygepleje i fortid og nutid – historiske indblik*. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 2008, s. 27–45.
- Krogh Nielsen, søster E. *Foreløbige overvejelser og betragtninger om etablering af en institution for behandling og pleje m.v. af døende patienter*. Sankt Lukas Stiftelsen, 1980. Upubliceret.
- Lauritsen, søster G., Krogh Nielsen, søster E., Olsen, søster M. og Sams, Ch. *Forslag til etablering af en funktion for behandling og pleje af patienter i livets sidste stadier*. Sankt Lukas Stiftelsen, 1983. Upubliceret.
- Lyngby, søster E. *Forstanderinden fortæller*. Diakonissehuset Sankt Lukas Stiftelsen, 1973, s. 95–99.
- Løkke, A. *Patienternes Rigshospital*. Gads Forlag, 2006.
- Malchau, S. Katolske sygeplejeordeners grundlæggelse og virke. I: Glasdam, S. (red.), *Sygepleje i fortid og nutid – historiske indblik*. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 2008, s. 46–63.
- Malchau, S. *Køn, kamp og kompetencer. Diakonissestiftelsens kvindefællesskab og omsorgsuddannelser 1863–1955*. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 2013.
- Malmgart, L. *Med glæden som værktøj. Diakonissehuset Sankt Lukas Stiftelsen 1900–2000*. Holbæk: Diakonissehuset Sankt Lukas Stiftelsen, 2000.
- Petersen, J.H., Petersen, K. og Christiansen, N.F. (red.). *Dansk velfærdshistorie. Velfærdsstaten i tidehverv. Bind V. Perioden 1973–1993*. Syddansk Universitetsforlag, 2013.
- Timm, H., Vittrup, R. og Tellervo, J. *Kortlægning af den specialiserede palliative indsats i Danmark: 2009–2012*. Palliativt Videncenter, 2012.